

Dostosowanie wymagań edukacyjnych i tworzenie warunków do rozwoju ucznia zdolnego w środowisku szkolnym

Materiały edukacyjne

Oprac. Dr Wiesław Poleszak (WSEI w Lublinie, UJ)

Spis treści

- Część I – wprowadzenie w problematykę pracy z uczniem zdolnym
- Część II - dostosowanie wymagań edukacyjnych dla ucznia zdolnego w środowisku szkolnym
- Część III - tworzenie warunków do rozwoju ucznia zdolnego w środowisku szkolnym

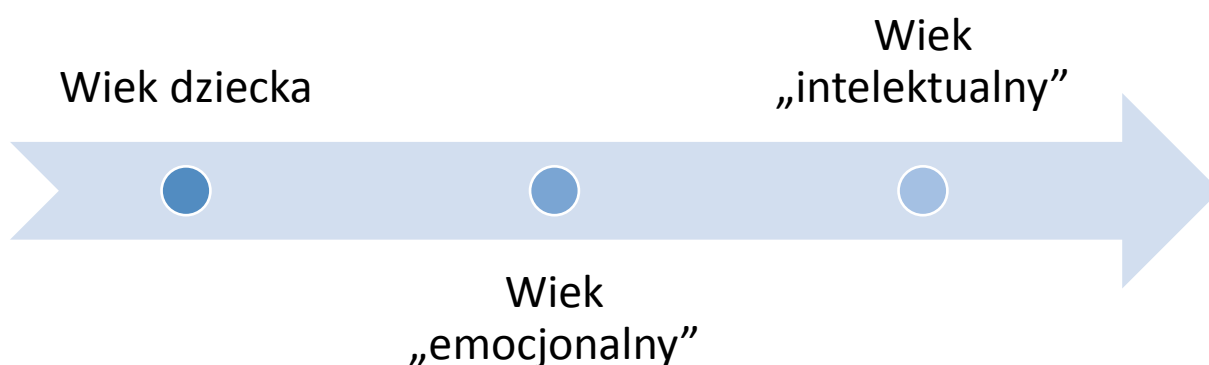
Wprowadzenie w problematykę pracy z uczniem zdolnym

W literaturze można znaleźć wiele różnych sposobów definiowania ucznia zdolnego. Dokonując przeglądu tych definicji można przyjąć, że uczeń zdolny, to taki, który posiada jedną z wymienionych cech:

- Ma wysoki poziom zdolności ogólnych (inteligencja, myślenie, zdolności poznawcze);
- Charakteryzuje go wysoki poziom uzdolnień specjalnych (np. muzycznych, plastycznych, wychowawczych, sportowych, językowych, matematycznych);
- Posiada predyspozycje do znaczących osiągnięć w nauce lub działalności społecznie wartościowej;
- Charakteryzuje go wysoka oryginalność i twórczość w działaniu (por. Lewowicki, 1986).

W rozważaniach o zdolnościach ucznia, nie można zapomnieć, iż nie ma możliwości zdefiniowania tego pojęcia bez uwzględnienia kontekstu rozwojowego młodego człowieka. Specyfika zmian rozwojowych ucznia zdolnego polega na dominacji wybranych zdolności i sfer funkcjonowania nad całokształtem rozwoju (G. Kata 2014). Dobrze obrazuje to poniższa rycina.

Ryc. nr 1. Rozwojowy kontekst uzdolnień.

Widać na niej, że poziom rozwoju intelektualnego (czasem też emocjonalnego) przewyższa oczekiwania związane z jego funkcjonowaniem przypadającym na dany wiek życia. Czasami bywa także tak, że poziom emocjonalny jest na poziomie wieku życia dziecka, albo nawet poniżej tego wieku. Taka dysharmonia rozwojowa niesie za sobą poważne konsekwencje dla jakości funkcjonowania dziecka, a w konsekwencji wymagania wobec jego opiekunów.

Wobec powyższego nie ma wątpliwości, że uczeń zdolny to najczęściej uczeń wyróżniający się. To wyróżnianie się przybiera różne postacie i niesie za sobą określone konsekwencje. Uczeń zdolny, to uczeń wyróżniający się spośród swoich rówieśników ale też wyróżniany przez dorosłych, co w konsekwencji przekłada się na jego odbiór społecznych.

Takie „wyróżnianie się” często wiąże się z:

- odmienną postawą dorosłych;
- stosownym programem nauczania;
- specyficznym postrzeganiem **rozwoju** ucznia.

Frasier i Passow (za Wellisch i Brown 2012) dokonali przeglądu badań pod kątem cech wyróżniających ucznia zdolnego. W efekcie ich pracy powstała lista 10 specyficznych cech dziecka zdolnego opisujących jego funkcjonowanie w różnych obszarach życia. Należą do nich:

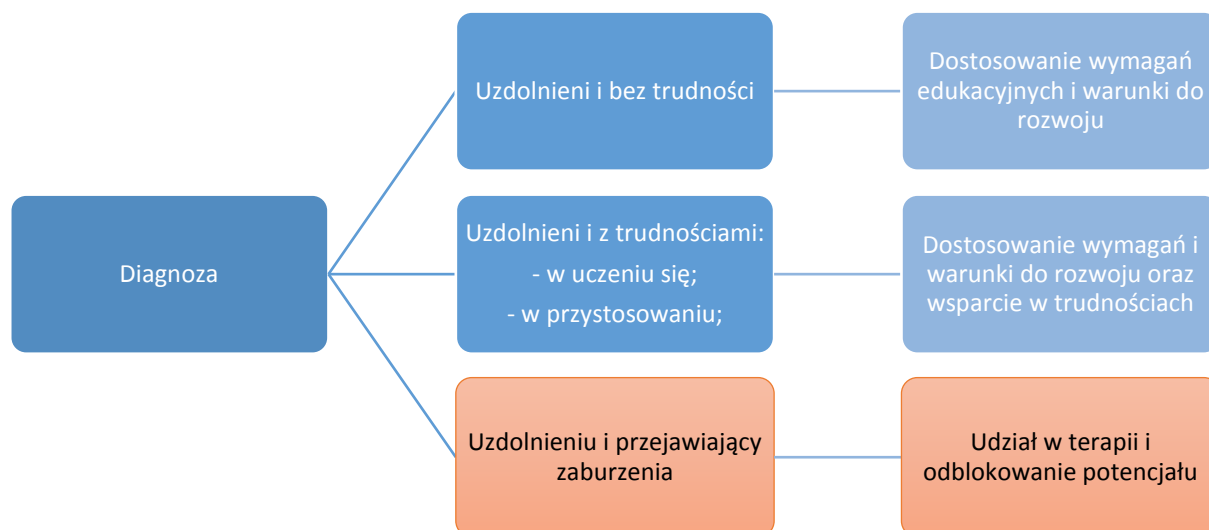
1. **Motywacja:** obserwowalne wysokie zainteresowanie nauką – stałe dążenie do nauki, realizacji samodzielnie wybieranych zadań; entuzjazm do pracy; ujawniana aspiracja aby poszukiwać i rozwijać siebie, ciekawość świata.
2. **Zainteresowania:** intensywne, czasami nietypowe – uczeń zdolny zajmuje się daną aktywnością bardziej niż jego rówieśnicy; jest zafascynowany, ma głód wiedzy i informacji.
3. **Umiejętności komunikacyjne:** elokwencja, bogate słownictwo – łączenie wielu kanałów komunikacji, zdolność do metafor, obrazowania, złożoność wypowiedzi.
4. **Umiejętność rozwiązywania problemów** – wysokie umiejętności do stosowania, wymyślania, elastycznego dostosowywania strategii działań; kreatywne, plastyczne podejście.
5. **Pamięć: duże zasoby pamięci** – łatwość zapamiętywania, duża wiedza ogólna, zwracanie uwagi na szczegóły, efektywne wykorzystywanie informacji.
6. **Ciekawość poznawcza: pytania, eksperymenty, sprawdzanie** – zadaje pytania niezwykle jak na swój wiek, ma łatwość w poszukiwaniu informacji, sprawdzaniu i ich testowaniu.
7. **Rozumowanie:** logiczność postępowania i myślenia – dokonywanie generalizacji, myślenie przez analogię, logika w myśleniu, krytyczność.
8. **Wyobraźnia, kreatywność** – kreatywność w wykorzystywaniu zwykłych przedmiotów i materiałów w nietypowy sposób, dociekliwy obserwator, śmiały w pomysłach i sposobach działania – łatwość w ich dostosowywaniu
9. **Poczucie humoru** – inteligentne, przyjazne.
10. **Wrażliwość** – łatwość w dostrzeganiu emocji i ich odbiorze, dostrzeganie cudzych przeżyć, otwartość na doświadczenie, wrażliwość zmysłowa,

Przyglądając się wyżej wymienionym cechom ucznia zdolnego łatwo ulec złudzeniu, że życie ucznia zdolnego to pasmo sukcesów i oczywista perspektywa wielu sukcesów. Niestety, na szczęśliwe życie i prawidłowy rozwój człowieka składa się więcej elementów niż te powyżej.

Badania nad uczniami zdolnymi pokazały, że pomimo wielu cech wspólnych, jest to grupa wewnątrznie zróżnicowana, a ich sukces zależy od **rzetelnej diagnozy i dostosowaniu odpowiedniej formy wsparcia**. W charakteryzowanym środowisku uczniów zdolnych można wyróżnić trzy zasadnicze grupy (patrz rycina nr 2):

1. Uczniowieolni bez trudności;
2. Uczniowie uzdolnieni i charakteryzujący się trudnościami:
 - w uczeniu się;
 - w przystosowaniu;
3. Uczniowieolni i przejawiający zaburzenia.

Ryc. nr 2. Profile uczniów zdolnych i kierunki pracy z nimi.

Każda z wyżej wymienionych grup uczniów uzdolnionych potrzebuje innej formy pracy. Pierwszej wystarczy dostosować wymagania edukacyjne do możliwości i stworzyć odpowiednie warunki do rozwoju. Z kolei, w grupie drugiej dodatkowo niezbędne jest

wsparcie ich w poradzeniu sobie ze specyficznymi trudnościami, które przeżywają. Wreszcie ostatnia grupa wymaga specjalistycznej pomocy i odblokowania potencjału, który jest zablokowany.

Uwzględniając powyższe założenia i temat materiałów, w dalszej części skupimy się na grupie pierwszej i działaniach, które ona potrzebuje.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych

Dostosowanie wymagań edukacyjnych polegać powinno na zidentyfikowaniu kluczowych potrzeb dziecka i odpowiedzi na nie. Działanie takie wymaga ciągłej refleksji i podążania za tym co dzieje się z dzieckiem.

Aby spełnić powyższe warunki należy odpowiednio przystosować:

- ☐ środowisko i otoczenie ucznia
- ☐ program nauczania
- ☐ proces uczenia
- ☐ sposoby popularyzacji efektów pracy ucznia (Porter, L. 2005).

Przygotowanie środowiska i otoczenia ucznia polega na:

- Umożliwienie mu kontaktu i nawiązywania relacji z dziećmi o podobnym poziomie zdolności (wspólne zadania, podział pracy na grupy, współpraca z dziećmi starszymi);
- Modyfikacji w zakresie czasu wykonywania zadań – dziecko zdolne, mocno zainteresowane daną czynnością, może wymagać większej ilości czasu na dogłębną analizę tematu, szerokie poznanie (następnym razem prawdopodobnie wykona to samo zadanie szybciej, dzięki wypracowanym automatyzmom);
- Zaopatrzenia go w odpowiedni sprzęt: podręczniki, akcesoria do nauki, itp.

Z kolei, **przygotowanie programu nauczania** wiązać się powinno z następującymi działaniami:

- Uwzględnieniem treści dostosowanych do możliwości dziecka i tym samym będących dla niego atrakcyjnymi (unikanie znudzenia);
- Mniejszą ilość powtórzeń materiału, jeśli dziecko cechuje się sprawniejszą jego analizą i szybszym zrozumieniem;
- Ofertą dodatkowych, bardziej złożonych, twórczych zadań i ćwiczeń;
- Akceleracją procesu nauczania z troską o funkcjonowanie emocjonalne i społeczne dziecka.

Dzieci zdolne wcześniej opanowują zdolności **metapoznawcze**: planowanie swojej nauki, powtarzanie, sprawdzanie jakości. Tym samym wymagają odpowiedniego wsparcia i doceniania w zakresie następujących zadań związanych z nauką: umiejętnością uczenia się, poprawnością tego procesu i jego usprawnianiem.

Wzmacnianie i wspieranie **procesu uczenia** powinno dotyczyć zwłaszcza takich aspektów jak:

- **twórcza postawa wobec problemów** (rozwój otwartości, ciekawości, elastyczności w myśleniu),
- **refleksja** (samoświadomość, kontrola siebie, monitorowanie swoich postępów),
- **myślenie krytyczne** (poszukiwanie dowodów, logika postępowania, dociekanie przyczyn),
- **motywacja i emocje** (entuzjazm, zaufanie do swoich zdolności, cierpliwość, niezależność, współpraca z innymi, odpoczynek).

Ostatnim elementem dostosowywania wymagań dla uczniów zdolnych jest **przygotowanie sposobów popularyzacji efektów pracy ucznia**. Do najbardziej popularnych sposobów prezentacji wyników uczniów zdolnych należy:

- fotografowanie,
- opisywanie,
- archiwizacja,
- opowiadanie o swojej pasji innym.

Ostania część materiałów koncentruje się na tworzeniu uczniom zdolnym odpowiednich warunków do rozwoju.

Tworzenie warunków do rozwoju ucznia zdolnego w środowisku szkolnym

Koncentrując się na tworzeniu warunków do rozwoju nie można stracić z oczu rzeczy kluczowej, a mianowicie co jest celem tego rozwoju. Bez tej świadomości skazani jesteśmy na ryzyko dryfowania i zagubienie wychowawcze. Jako cel wychowania należy przyjąć osiągnięcie przez ucznia zdolnego dojrzałości czterech poniższych sferach:

- ☐ **dojrzałości fizycznej** – związanej nie tylko z naturalnymi procesami rozwoju fizycznego, ale również z nabywaniem wiedzy i umiejętności umożliwiających prowadzenie zdrowego stylu życia;
- ☐ **dojrzałości psychicznej** – ukierunkowanej na osiąganie odpowiedzialności za siebie i swój stosunek do świata;
- ☐ **dojrzałości społecznej** – polegającej na nabywaniu umiejętności prawidłowego wywiązywania się z pełnionych ról społecznych i systematycznego przygotowywania się do podejmowania nowych ról (związanych z cyklem życia);
- ☐ **dojrzałości duchowej** – obejmującej przede wszystkim posiadanie konstruktywnego i stabilnego systemu wartości oraz poczucia sensu istnienia (Gaś 2004).

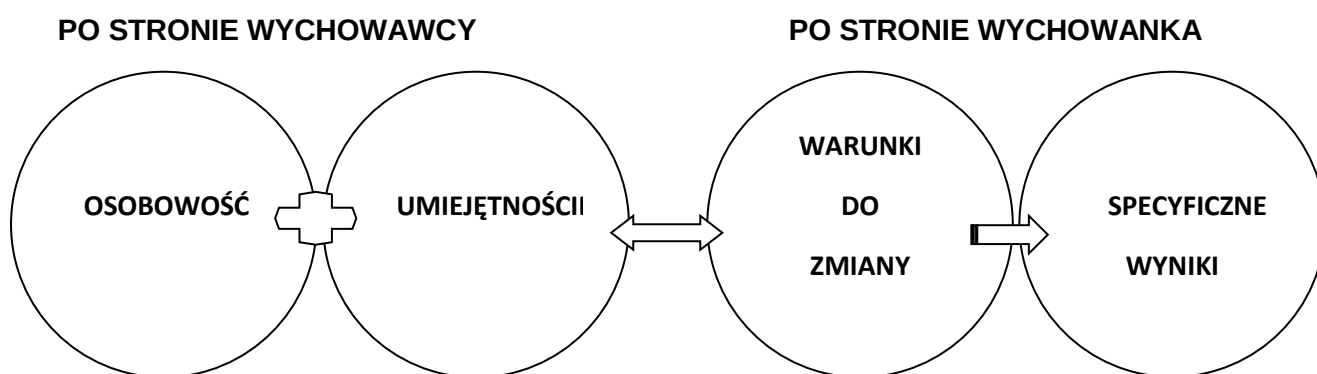
Procesem do tego powołanym jest **wychowanie** rozumiane jako *wspomaganie ucznia w rozwoju, ukierunkowanym na osiąganie pełnej dojrzałości w czterech powyżej scharakteryzowanych sferach: fizycznej, psychicznej, społecznej i duchowej.*

Tak rozumiany kontakt wychowawczy:

- ☐ **angażuje dwie osoby**: wychowawcę (np. rodzica, nauczyciela, duszpasterza, sąsiada, starszego kolegę) oraz wychowanka (osobę w różnym wieku),
- ☐ pozostające w **osobowej relacji**,
- ☐ **współdziałające** w osiąganiu celów wychowawczych.

Proces ten doskonale oddaje rycina nr 3, gdzie o ostatecznym celu decyduje osobowość nauczyciela – wychowawcy, jego umiejętności oraz warunki, które tworzy tenże nauczyciel.

Ryc. nr 3. Istota wspomagania dziecka w rozwoju (Gaś 2004).

Wszystko to co składa się na osobowość wspomagającego w połączeniu z jego specyficznymi umiejętnościami, którymi dysponuje, daje szansę na stworzenie warunków niezbędnych dla rozwoju człowieka. W konsekwencji tego procesu powstają określone wyniki, ważne dla rozwoju jednostki i prawidłowego funkcjonowania całego społeczeństwa.

Na osobowość wspomagającego składają się te wszystkie cechy, postawy, wartości, przekonania itd., które ujawnia on zarówno w codziennym życiu jak i pracy zawodowej. Stąd też kluczowe znaczenie ma tutaj otwartość i szczerłość wychowawcy, bo tylko w taki sposób może dzielić się życiowym doświadczeniem.

Umiejętności obejmują te działania, które pozwalają na aktywne słuchanie, okazywanie zrozumienia, dawanie komfortu psychicznego uczniowi, pokonywanie doświadczanych trudności.

Do warunków ułatwiających rozwój należą poczucie zaufania do siebie i otaczającego świata, poczucie bezpieczeństwa, wolność i odpowiedzialność za siebie i środowisko.

Specyficzne wyniki to te wszystkie zmiany w życiu wspomaganego, które pozwolą mu się prawidłowo rozwijać i odnaleźć się w społeczeństwie, w którym żyje.

Jak twierdzi L. M. Brammer (1984) wyszkolony specjalista dysponuje jeszcze jednym ważnym elementem procesu wspomagania a mianowicie tworzy własną teorię pomagania, poszerzając jego świadomość i zwiększając umiejętności. Bazuje ona na wiedzy i doświadczeniu innych specjalistów a także na doniesieniach naukowych koncentrujących się na zachowaniu więc, w pracy nad rozwojem dziecka ważna wydaje się introspekcja wspomagającego. Pozwala ona dostrzec jego mocne i słabe strony w wykonywanym zawodzie. Określić posiadane i brakujące umiejętności, a w konsekwencji programować własny rozwój profesjonalny. Jakość wglądu w siebie decyduje o kierunku samodoskonalenia i o tym czy w ogóle ono nastąpi.

Za Z. B. Gasiem (2004) można wskazać na sześć podstawowych warunków sprzyjających rozwojowi (patrz: poniższa rycina). Są to:

Doświadczenie przez wychowawcę zrozumienia i akceptacji – co dokonuje się przez empatię wychowawcy, która jest głównym sposobem rozumienia wychowanka. Polega ona na tym, iż wychowawca widzi świat w sposób, w jaki spostrzega go wychowanek (tzn. zgodnie z jego wewnętrznym systemem odniesienia), ale jednocześnie nie zatracą własnej tożsamości i obiektywizmu. Głównym wskaźnikiem skuteczności empatii wychowawcy jest to, czy wychowanek może jej użyć do zrozumienia siebie i samodoskonalenia. Tak więc ten warunek sprzyjający rozwojowi jest spełniony wówczas, gdy wychowanek:

- czuje się akceptowany przez wychowawcę,
- doświadcza tego, iż wychowawca rozumie jego zachowanie a nie tylko koncentruje się na objawach,
- otrzymuje od wychowawcy informacje zwrotne oceniające zachowanie, dzięki którym może rozwijać odpowiedzialność za własne zachowanie.

Poczucie więzi uczuciowych z wychowawcą – które odnosi się bezpośrednio do jakości relacji między wychowawcą a wychowankiem i jej emocjonalnej barwy. Ten warunek sprzyjający rozwojowi jest spełniony wówczas, gdy wychowanek:

- doświadcza poczucia przynależności do wychowawcy, dzięki czemu ma w nim oparcie w sytuacjach nowych i nieznanych oraz u niego poszukuje schronienia w sytuacjach trudnych i zagrażających,
- doświadcza ciepła, które jest warunkiem przyjaźni i uwagi. Przejawia się ono w uśmiechu, kontakcie wzrokowym oraz zachowaniach niewerbalnych wychowawcy,
- doświadcza opiekuńczości, która jest blisko związana z ciepłem, ale jest czymś trwalszym i bardziej intensywnym emocjonalnie. Oznacza okazywanie głębokiego

i prawdziwego zainteresowania tym, co stanowi dobro dla wychowanka.

W kontakcie wychowawczym bardzo ważne jest to, jak wiele ciepła i opiekuńczości należy okazywać na różnych etapach procesu wychowawczego - konieczne jest bowiem uwzględnianie wieku wychowanka, specyfiki kontaktu, rodzaju sytuacji, jakości zadania rozwojowego itd. Okazywanie wychowankowi ciepła i opiekuńczości pozwala mu doświadczać tego, iż jest ważny, potrzebny, akceptowany i bezpieczny - a w tych warunkach może wzrastać.

Tak rozumiane wsparcie:

- oznacza znacznie więcej niż tylko uczucie,
- jest kwestią woli i wolności,
- wyraża się głównie przez konkretne słowa i czyny,
- w pełni sprawdza się wtedy, gdy próbujemy kochać kogoś, kto nie potrafi lub nie chce kochać innych ludzi, ani nawet samego siebie.

Otwartość we wzajemnych relacjach - jednym z głównych elementów procesu wychowania jest zachęcanie wychowanka do otwartego wyrażania swoich myśli i uczuć. Takie odsłanianie się może zaistnieć jednak dopiero wtedy, gdy wychowanek najpierw doświadczy otwartości wychowawcy. W jej wyniku ma szansę poznać, jaki jest stosunek wychowawcy do siebie, do niego, do innych ludzi i do świata. Tak rozumiana obustronna otwartość buduje obustronne zaufanie. Obowiązuje tutaj zasada, że im wyższy stopień otwartości wychowawcy i wychowanka, tym wyższy poziom zaufania między nimi. Ten warunek sprzyjający rozwojowi jest spełniony wówczas, gdy wychowanek doświadcza:

- wzajemnej wymiany uczuć z wychowawcą,
- wzajemnej wymiany myśli i poglądów z wychowawcą,
- doświadcza konkretności swojego wychowawcy, a więc wie kim on jest i jak się zachowuje,
- doświadcza specyficzności swojego wychowawcy, a więc wie czym on różni się od innych wychowawców,
- doświadcza wzajemnego zaufania w codziennych kontaktach.

Wzajemny szacunek wychowawcy i wychowanka - cechy te określają nie tylko postawę głębokiego zainteresowania wychowawcy dobrem wychowanka, ale również szacunek dla jego indywidualności i wartości jako osoby. Dzięki temu wychowanek ma zachowaną swobodę bycia sobą, skutkiem czego może rozwijać poczucie wolności i odpowiedzialności za własne wybory i zachowania. Taki sposób traktowania wychowanka pozwala mu również doświadczać poczucia godności osobistej. Ten warunek sprzyjający rozwojowi jest zatem spełniony wówczas, gdy wychowanek doświadcza:

- wzajemnego zainteresowania cudzym dobrem,
- wzajemnego poszanowania indywidualności drugiej osoby,
- wzajemnej ochrony godności osobistej drugiej osoby.

Świadomość granic w życiu i rozwoju – ponieważ rozwój dziecka jest dla niego swoistą „podróżą w nieznaną”, konieczne jest wprowadzanie w działania wychowawcze konkretnych granic, które mają uchronić wychowanka przed zbyt niebezpiecznymi dla niego działaniami. Brak granic w wychowaniu jest destrukcyjny tak dla samego dziecka (utrudnia mu rozwijanie samokontroli i budowanie odpowiedzialności), jak i dla wychowawcy (uniemożliwia współdziałanie w osiąganiu celów wychowania). Ten warunek sprzyjający rozwojowi jest więc spełniony wówczas, gdy wychowanek:

- zna obowiązujące go granice oraz konsekwencje ich przekraczania,
- rozumie je jako przejaw zasad, które obowiązują go w życiu osobistym i w relacjach społecznych,
- potrafi owe zasady odnieść do wartości, jakimi należy kierować się w życiu,
- a w konsekwencji doświadczać, iż kierowanie się wartościami jest drogą do odpowiedzialnego i satysfakcjonującego życia.

Dzielenie się odpowiedzialnością za osiąganie zmian w procesie wychowania – ponieważ proces wychowania realizowany jest w interakcji wychowawca-wychowanek, niezwykle istotne jest jednoznaczne określenie zakresu odpowiedzialności każdej z tych osób. Dzięki temu bowiem możliwe jest uchronienie się przez wychowawcę przed

stosowaniem manipulacji i przemocy w wychowaniu. Z drugiej zaś strony pozwala to wychowankowi na świadome uczestniczenie w procesie własnego rozwoju oraz nabywanie i doskonalenie poczucia odpowiedzialności za całokształt własnego życia. Jednocześnie zarówno wychowawca jak i wychowanek uzyskują możliwość współdziałania w osiąganiu społecznie użytecznych i wartościowych celów. Reasumując możemy więc powiedzieć, iż ten warunek sprzyjający rozwojowi jest spełniony wówczas, gdy:

- wychowawca przyjmuje pełną odpowiedzialność za własny rozwój i za wynikające z niego tworzenie wychowankowi warunków do wszechstronnego rozwoju,
- wychowanek przyjmuje adekwatną do swego poziomu dojrzałości odpowiedzialność za realizację zadań rozwojowych, jakie są mu stawiane w procesie wychowania,
- efektem współpracy wychowawcy i wychowanka jest osiągnięcie zakładanych celów wychowawczych.

Potrzeby uczniów zdolnych

Przechodząc do specyficznych potrzeb ucznia zdolnego pierwszym krokiem, który należy wykonać jest diagnoza obszarów, które należy wesprzeć w trakcie pracy z dzieckiem zdolnym. Corso (2007) mówi o czterech kluczowych obszarach (patrz ryc. nr 4). Należą do nich:

1. Interwencje indywidualne;
2. Rozwój społeczny i emocjonalny;
3. Wspierające środowisko;
4. Jakość relacji w środowisku ucznia.

Analogicznie do zakresu pól widzianych w piramidzie, najwięcej działań powinno dotyczyć relacji w środowisku ucznia, najmniej interwencji indywidualnych.

Ryc. nr 4. Obszary działań wspierających (Corso, 2007).

Budowanie **jakości relacji w środowisku** ucznia powinno spełnić następujące kryteria:

- Obejmować całość środowiska ucznia:
 - Nauczyciele / szkoła;
 - Rodziny;
 - Specjaliści zewnątrzni.
- Tego typu relacje powinny:
 - Mieć charakter pozytywny i wspierający;
 - Zapewniać konstruktywne warunki do rozwoju ucznia;
 - Być efektem starań i pracy w tym kierunku.
- Cechy tych relacji to:
 - Szacunek: Uwzględnianie różnych potrzeb, pochodzenia, uwarunkowań osobistych;

- Wzajemność: współodpowiedzialność w zakresie podejmowania decyzji i udziału;
 - Świadomość: własnych postaw wobec wychowania, wartości, norm, cech warunkujących jakość relacji.
 - Jakość relacji w środowisku ucznia cd.
- Ocena zachowania a nie samego ucznia;
 - Dostrzeganie przejawów pozytywnych i konstruktywnych zachowań vs. koncentracja na niedoskonałości i problemach;
 - Wymiana informacji na temat zachowania dziecka z jego opiekunami celem zwiększenia skuteczności oddziaływań.

Kolejny kluczowy, zdaniem Corso (2007), obszar pracy to **wspierające środowisko**. Środowisko takie powinno się charakteryzować szeregiem cech, do których należą:

- Klarowne i jasne zasady oraz obowiązki stawiane uczniom:
 - Wymagania dostosowane do indywidualnych zasobów i cech;
- Umiejętność radzenia sobie z poczuciem złości, frustracji, znudzenia uczniów, a także z poczuciem odrzucenia i braku zainteresowania;
- Umiejętna odpowiedź na tendencję do perfekcjonizmu uczniów;
- Dostosowanie wymagań i zadań do:
 - Zainteresowań uczniów;
 - Ich zdolności i zasobów;
 - Cech osobowości.
- Czytelne regulaminy, plany zajęć, procedury postępowania.
- Włączanie rodziców w naukę respektowania zasad.

W zakresie rozwoju społecznego i emocjonalnego należy zadbać o:

- Planowanie i budowanie współpracy klasowej:
 - Wzajemnej opieki i wsparcia;
 - Odpowiedzialności.
- Bieżące wsparcie w:
 - Komunikacji z innymi;
 - Rozwiązywaniu konfliktów;
 - Wyrażaniu własnych potrzeb i respektowania potrzeb innych;
- Trzy obszary pracy:
 - Kompetencje interpersonalne (budowanie przyjaźni);
 - Regulacja emocji i empatia (rozpoznawanie i nazywanie emocji, ekspresja, kontrola);
 - Rozwiązywanie problemów.
- Przykłady działań:
 - Warsztaty, gry, zajęcia wychowawcze;
 - Zabawy wymagające wzajemnej interakcji;
 - Interwencje indywidualne.

Ostatnim obszarem interwencji wobec ucznia uzdolnionego, doświadczającego trudności jest indywidualna interwencja jako odpowiedź na trudności. Należy do niej:

- Zbudowanie planu interwencji angażujący zarówno środowisko szkolne jak i domowe,
- Który, wynika z analizy czynników ryzyka i czynników chroniących przed trudnościami;
- I jest dostosowany do kontekstu społecznego oraz atutów/ograniczeń ucznia.